

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING INGLIZ TILIDAGI KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI BAHOLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ОЦЕНИВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

IMPROVING THE METHODOLOGY FOR ASSESSING THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL PUPILS IN ENGLISH

A.P.Najimova

Nukus davlat pedagogika instituti, Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ingliz tilidagi kommunikativ kompetentligini baholash metodikasini takomillashtirish masalasi tahlil qilinadi. Xalqaro baholashdagi validlik, ishonchlilik va adolatlilik tamoyillari hamda CEFR va Cambridge English Young Learners yondashuvlari asosida baholash vositalarining imkoniyatlari yoritiladi. Natijada baholash o'quvchining til bilimlari bilan birga, ularni real muloqotda qo'llay olish qobiliyatini aniqlashga yo'naltirilishi zarurligi asoslanadi.

Аннотация. В статье анализируется вопрос совершенствования методики оценивания коммуникативной компетентности учащихся начальных классов по английскому языку. Раскрывается методическое значение принципов валидности, надёжности и справедливости международного оценивания, а также возможностей оценочных средств на основе подходов CEFR и Cambridge English Young Learners. Обосновывается необходимость направленности оценивания не только на знание языковых единиц, но и на способность учащихся применять их в реальных коммуникативных ситуациях.

Abstract. This article analyzes the issue of improving the methodology for assessing the communicative competence of primary school pupils in English. It reveals the methodological significance of the principles of validity, reliability and fairness in international assessment, as well as the capabilities of assessment tools based on the CEFR and Cambridge English Young Learners approaches. As a result, it is substantiated that assessment should be oriented not only toward the pupil's language knowledge, but also toward identifying their ability to apply it in real communication.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, kommunikativ kompetentlik, ingliz tili, baholash metodikasi, xalqaro baholash, validlik, ishonchlilik, adolatlilik, formativ baholash.

Ключевые слова: начальное образование, коммуникативная компетенция, английский язык, методика оценивания, международное оценивание, валидность, надежность, справедливость, формирующее оценивание.

Keywords: primary education, communicative competence, English language, assessment methodology, international assessment, validity, reliability, fairness, formative assessment.

KIRISH. Xorijiy til ta'limining natijadorligi o'quvchining til bilimlari bilan bir qatorda, ularni real kommunikativ vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyati bilan ham belgilanadi. Shu sababli ta'lim jarayonida kommunikativ faoliyatga yo'naltirilgan topshiriqlar bilan bir qatorda, o'quvchining mazkur faoliyatdagi natijalarini xolis va aniq baholash masalasi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Respublikamizda xorijiy tillarni o'qitish sifatini oshirish va ta'lim natijalarini xalqaro talablarga muvofiqlashtirishga qaratilgan qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi 2020-yil 23-sentabrdagi 637-sonli Qonuni[1], O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" Farmoni[2] hamda 2021-yil 19-maydagi PQ-5117-son O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida[3] Qarorida ta'lim sifatini takomillashtirish, xorijiy tillarni o'qitish samaradorligini oshirish va zamonaviy yondashuvlarni joriy etish bilan bog'liq ustuvor vazifalar belgilab berildi.

Mazkur vazifalarni ta'lim amaliyotiga tatbiq etish maqsadida umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida "Guess What!" darsliklar majmuasidan foydalanish yo'lga qo'yildi[10]. Darslik mazmunida kommunikativ faoliyatga yo'naltirilgan dialoglar, rasmlar asosidagi mashqlar va juftlikdagi faoliyatlar mavjud bo'lsa-da, o'quvchilarning nutqiy ko'nikmalarini baholashda an'anaviy yondashuvlarning saqlanib qolishi muammoning dolzarbligini ko'rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, darslikdagi kommunikativ topshiriqlarni xalqaro baholash mezonlari, validlik, ishonchlilik va adolatlilik tamoyillari bilan uyg'unlashtirish muhim metodik vazifalardan biridir[9].

Kommunikativ kompetentlik grammatik bilimlarni egallashdan ko'ra kengroq mazmunga ega. Canale va Swain tomonidan ishlab chiqilgan modelda grammatik bilimlar bilan bir qatorda sotsiolingvistik va strategik jihatlarning ham kommunikativ faoliyatdagi ahamiyati ko'rsatilgan[6]. Keyingi tadqiqotlarda kommunikativ til qobiliyati til bilimlarini real kommunikativ faoliyat bilan bog'lash nuqtayi nazaridan yanada kengaytirilgan[7]. Demak, boshlang'ich sinf o'quvchisining kommunikativ kompetentligini baholashda "o'quvchi nimani biladi?" degan savol bilan bir qatorda "o'quvchi bilganidan qanday foydalana oladi?" degan savolga ham javob berish zarur.

METOD. Tadqiqotda boshlang'ich sinf o'quvchilarining kommunikativ kompetentligini baholashga doir xalqaro yondashuvlar hamda mavjud ta'lim amaliyotini tahlil qilishga asoslangan metodik yondashuvdan foydalanildi. Xususan, CEFR Companion Volume[5], Cambridge English Young Learners[4], kommunikativ kompetentlikka oid ilmiy qarashlar hamda boshlang'ich sinflar uchun mo'ljallangan "Guess What!" darsliklar majmuasidagi kommunikativ topshiriqlar[10] tahlil qilindi.

Tahlil jarayonida baholash vositalarining uchta asosiy jihatiga e'tibor qaratildi: baholash mazmunining ko'zlangan ko'nikmaga muvofiqligi, natijalarning barqarorligi va o'quvchilar uchun teng imkoniyatlarning ta'minlanishi. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda formativ baholash, mezonli rubrikalar, topshiriqqa asoslangan baholash va portfolio usullarining metodik imkoniyatlari ko'rib chiqildi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kommunikativ kompetentligini aniqlashda tabiiy kommunikativ faoliyatga yaqin topshiriqlardan foydalanish nazarda tutiladi. Bunday topshiriqlarga rasm asosida bir necha gap tuzish, savollarga og'zaki javob berish, juftlikda qisqa savol-javob tashkil etish, dialogni davom ettirish, tanish mavzu bo'yicha fikr bildirish va kichik loyihani ingliz tilida taqdim etish kabilar kiradi. Ushbu faoliyatlar o'quvchining til birliklarini amaliy qo'llay olish imkoniyatini aniqlashga xizmat qiladi[10].

NATIJALAR. Tahlil natijalari boshlang'ich sinf o'quvchilarining kommunikativ kompetentligini faqat lug'at va grammatik bilimlar asosida baholash ularning real kommunikativ imkoniyatlarini to'liq aks ettirmasligini ko'rsatadi. Mazkur kompetentlik tinglab tushunish, savol-javobda ishtirok etish, sodda fikrlarni ifodalash va muloqotni davom ettirish kabi faoliyatlarda namoyon bo'ladi[8]. Shu sababli baholash topshiriqlari ham aynan ushbu faoliyatlarni aks ettirishi lozim.

Xalqaro baholash amaliyotida baholash vositasining sifatini belgilovchi muhim tamoyillar sifatida validlik, ishonchlilik va adolatlilik ajratiladi[9]. Validlik baholash vositasining ko'zlangan ko'nikmani qay darajada to'g'ri o'lchashini anglatadi. Masalan, speaking ko'nikmasini faqat yozma grammatik test yordamida aniqlash yetarli emas. O'quvchiga savollarga og'zaki javob berish, rasmni tasvirlash yoki qisqa dialog qurish imkoniyati berilishi zarur. Listening ko'nikmasini baholashda esa o'quvchining eshitilgan nutqni tushunib, unga mos javob bera olishi aniqlanishi kerak.

Ishonchlilik baholash natijalarining barqaror va izchil bo'lishini ta'minlash bilan bog'liq[9]. Ayniqsa, speaking kabi ochiq javob talab qiladigan topshiriqlarda o'qituvchining subyektiv qarashi natijaga ta'sir qilishi mumkin. Bunday holatni kamaytirish uchun baholash mezonlari oldindan aniq belgilanishi lozim. Jumladan, o'quvchining topshiriqni bajarishi, so'zlarni vaziyatga mos qo'llashi, nutqining tushunarlilik, savollarga javob bera olishi va sodda gaplar tuza olishi kabi ko'rsatkichlardan foydalanish mumkin.

Adolatlilik baholash jarayonida o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishni talab etadi. Topshiriq barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyat yaratishi va ularning til darajasiga mos bo'lishi kerak. Shu sababli boshlang'ich sinflarda uzun monolog talab qilish o'rniga rasm, kalit so'zlar yoki yo'naltiruvchi savollar kabi tayanchlardan foydalanish o'quvchining kommunikativ imkoniyatini erkinroq namoyon etishiga yordam beradi.

Tahlil natijasida kommunikativ faoliyatni quyidagi darajalar orqali tavsiflash maqsadga muvofiq ekanligi aniqlandi:

Daraja	Kommunikativ faoliyat tavsifi
Boshlang'ich	Tayanch yordamida so'z va qisqa iboralarni qo'llaydi
Rivojlanayotgan	Sodda savollarga qisqa gaplar bilan javob beradi
Yetarli	Tanish mavzuda bir nechta sodda gap bilan fikr bildiradi
Yaxshi	Savol beradi, javob qaytaradi va qisqa dialogni davom ettiradi

Mazkur ko'rsatkichlar "yaxshi" yoki "qoniqarli" kabi umumiy baholarga nisbatan o'quvchining aynan qanday kommunikativ harakatlarni bajara olishini aniqroq ifodalaydi. Shu bilan birga, ular o'quvchining keyingi rivojlanish bosqichini belgilash imkonini beradi.

Formativ baholash ham boshlang'ich sinflarda kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish va kuzatishda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Bunda baholash faqat yakuniy natijani qayd etish bilan cheklanmay, o'quvchining o'zlashtirishini muntazam kuzatish va aniqlangan qiyinchiliklarga muvofiq ta'lim jarayonini moslashtirishga xizmat qiladi. Masalan, "My family" mavzusida o'quvchining oila a'zolarini aytishi, oddiy savollarga javob berishi, sodda gaplar tuzishi va qisqa dialogni davom ettira olishi bosqichma-bosqich kuzatilishi mumkin[10].

Topshiriqqa asoslangan baholash ham o'quvchining tilni amaliy faoliyatda qo'llay olish darajasini aniqlash imkonini beradi. Boshlang'ich sinflarda topshiriqlar o'quvchiga tanish va sodda vaziyatlarga asoslanishi kerak. Rasm asosida gapirish, juftlikda savol-javob qilish, sevimli hayvon haqida gapirish yoki kichik loyihani ingliz tilida tanishtirish shunday topshiriqlar jumlasidandir.

Bunda grammatik xatolarni yagona baholash mezon sifatida olish maqsadga muvofiq emas. O'quvchining kommunikativ vazifani bajara olishi, fikrining tushunarlilik va muloqotda ishtirok etishi ham hisobga olinishi kerak. "Guess What!" darsliklar majmuasidagi kommunikativ topshiriqlarni ham formativ baholash bilan bog'lash mumkin[10]. Bunda darslikdagi topshiriqning o'zi tayyor baholash vositasi sifatida emas, balki o'quvchining kommunikativ faoliyatini kuzatish uchun asos

sifatida qo'llanadi. Masalan, rasm asosida gapirish jarayonida o'quvchining topshiriqni tushunishi, mos lug'atdan foydalanishi, fikrini tushunarli ifodalashi va savol-javobda ishtirok etishi baholanadi.

Portfolio asosida baholash ham kommunikativ kompetentlikning vaqt davomida rivojlanishini aniqlash imkonini beradi. Portfolio tarkibiga yozma ishlar, rasm asosidagi qisqa matnlar, dialog va loyiha topshiriqlari, audio yozuvlar, o'qituvchi kuzatuvlari hamda o'z-o'zini baholash natijalari kiritilishi mumkin. Masalan, dastlab rasm asosida bir-ikki gap aytgan o'quvchining keyinchalik to'rt-besh bog'langan gap tuza olishi uning kommunikativ rivojlanish dinamikasini ko'rsatadi.

MUHOKAMA. Olingan natijalar boshlang'ich sinf o'quvchilarining kommunikativ kompetentligini baholash ta'lim mazmuni va baholash mazmuni o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlashni talab qilishini ko'rsatadi. Agar ta'lim jarayonida muloqot, tinglab tushunish, savol-javob va amaliy til qo'llashga ustuvor ahamiyat berilsa, baholashda ham aynan shu faoliyatlar aks etishi kerak.

Xalqaro baholash yondashuvlaridan foydalanish tayyor baholash vositalarini mahalliy sharoitga to'g'ridan-to'g'ri ko'chirishni anglatmaydi. Aksincha, xalqaro tajribada shakllangan asosiy mezon va tamoyillarni O'zbekiston ta'lim sharoiti, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari, milliy o'quv dasturi va amaldagi darsliklar mazmuniga moslashtirish zarur. CEFR Companion Volume[5] hamda Cambridge English Young Learners[4] yondashuvlarida kommunikativ faoliyatga e'tibor qaratilishi boshlang'ich ta'lim sharoitida baholash mazmunini takomillashtirish uchun metodik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Shu asosda kommunikativ kompetentlikni baholashni uch o'zaro bog'liq yo'nalishda takomillashtirish mumkin. Birinchidan, baholash topshiriqlari o'quv maqsadlari va real kommunikativ faoliyat bilan muvofiqlashtirilishi lozim. Ikkinchidan, aniq mezon va rubrikalardan foydalanish baholashdagi subyektivlikni kamaytirib, natijalarning izchilligini ta'minlaydi. Uchinchidan, formativ baholash va portfolio o'quvchining rivojlanishini bir martalik natija emas, balki vaqt davomida kuzatiladigan jarayon sifatida baholash imkonini beradi.

Bunday tizimni samarali joriy etish uchun o'qituvchilarning baholash vositalarini maqsadga muvofiq tanlash va ulardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish ham zarur. Shu bilan birga, muloqotli topshiriqlar bankini shakllantirish va boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlariga mos baholash mezonlarini ishlab chiqish muhim metodik vazifa hisoblanadi.

XULOSA. Boshlang'ich sinflarda ingliz tili bo'yicha kommunikativ kompetentlikni baholash faqat grammatik va lug'at bilimlarini tekshirish bilan cheklanmasligi, balki o'quvchilarning ushbu bilimlarni real muloqot sharoitida qo'llay olish qobiliyatini aniqlashga yo'naltirilishi zarur. Baholash tizimini validlik,

ishonchlilik va adolatlilik kabi xalqaro tamoyillar asosida tashkil etish uning metodik asoslarini mustahkamlaydi[9].

Ayniqsa, tinglab tushunish va gapirish ko'nikmalarini baholashda topshiriqlarning yoshga mosligi, mezonlarning aniqligi va barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlarning yaratilishi muhimdir. Formativ baholash, mezonli rubrikalar, topshiriqqa asoslangan baholash va portfolio o'quvchining kommunikativ rivojlanishini muntazam kuzatish imkonini beradi.

“Guess What!” darsliklar majmuasidagi amaliy muloqot mashqlarini tegishli baholash mezonlari bilan uyg'unlashtirish darslikning metodik imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin[10]. Bunda xalqaro baholash tajribasini tayyor shaklda ko'chirish emas, balki uning asosiy tamoyillarini milliy ta'lim sharoitiga, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga va amaldagi o'quv dasturiga moslashtirish muhimdir.

Shunday qilib, kommunikativ kompetentlikni baholashni takomillashtirish orqali baholashni faqat yakuniy natijani qayd etuvchi vositadan o'quvchining keyingi rivojlanishini aniqlash va rag'batlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik jarayonga aylantirish mumkin. Buning uchun pedagoglarning baholash savodxonligini oshirish, kommunikativ topshiriqlar bankini shakllantirish, yosh xususiyatlariga mos mezonlarni ishlab chiqish hamda xalqaro tajribaning samarali jihatlarini milliy ta'lim amaliyotiga moslashtirish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi 23.09.2020 O'RQ – 637 – son qonuni. // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020., 03/20/637/1313-son
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5712-son Farmoni. // Qonun hujjatlari ma'lumolari milliy bazasi, 29.04.2019 y., 06/19/5712/3034-son.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-maydagi “O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-5117-sonli Qarori. // Qonun hujjatlari ma'lumolari milliy bazasi, 20.05.2021-y., 07/21/5117/0472-son
4. Cambridge Assessment International Education. Standards in Education. Cambridge: University of Cambridge Local Examinations Syndicate. // UCLES September 2019 <https://www.cambridgeinternational.org/programmes-and-qualifications/cambridge-advanced/cambridge-international-as-and-a-levels/>

5. COMMON EUROPEAN FRAMEWORK OF REFERENCE FOR LANGUAGES: LEARNING, TEACHING, ASSESSMENT <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages//> Council of Europe. Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing. 2020.

6. Canale M., Swain, M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. Applied Linguistics, 1(1), . (1980). 1–47.

7. Bachman L. F. Fundamental Considerations in Language Testing. Oxford: Oxford University Press. 1990.

8. Jalilov, O. Ingliz tilini o‘qitishda amaliyotga tatbiq qilishning kompetensiyaviy yondashish usullari. Fan va Jamiyat, 3, 2023. 45–48.

9. Newton P. E., Shaw S. D. Validity in Educational and Psychological Assessment. London: SAGE(2014)..

10. Reed S., & Lesley K. Guess What! Grade 2. Student’s Book. Cambridge: Cambridge University Press. 2022.